

Nota històrica sobre uns ous d'estruç (*Ovum struthionis*) a Mallorca (segles XIV-XV)

Jaume BOVER

SHNB

SOCIETAT
D'HISTÒRIA
NATURAL DE LES
BALEARS

Bover, J. 2016. Nota històrica sobre uns ous d'estruç (*Ovum struthionis*) a Mallorca (segles XIV-XV). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 59: 105-109. ISSN 0212-260X. Palma de Mallorca.

Així com els ous d'estruç procedents de aixorvar funerari dels jaciments fenicis opònics són relativament comuns (especialment a les necròpolis d'Eivissa), les dades sobre ous medievals i el seu significat, són més escasses. En aquesta nota es relacionen tres ous medievals de Mallorca i es discuteix sobre la seva significació litúrgica.

Paraules clau: ou d'estruç, *Ovum struthionis*, Mallorca. S. XIV-XV.

HISTORICAL NOTE ABOUT OSTRICH EGGS (*OVUM STRUTHIONIS*) IN MALLORCA (XIV-XV CENTURIES). As well as ostrich eggs from the burial ground of the Phoenician sites are relatively common (especially in the necropolises of Ibiza), the data on medieval eggs and their meaning are scarce. In this note three medieval eggs of Mallorca are related and one discusses on its liturgical significance.

Keywords: ostrich eggs, *Ovum struthionis*, Mallorca. S. XIV-XV.

Jaume BOVER, Can Joan Gran, 7. 07159 s'Arracó, Balears, beniaurelia@outlook.es

Recepció del manuscrit: 10-oct-16; revisió acceptada:30-des-16.

Introducció

L'estruç és una espècie d'origen saharià que va tenir la seva presència per l'àrea d'Àsia Menor i nord d'Àfrica. Els seus ous foren emprats com a matèria per a diversos objectes: puntes de fletxa, amulets, comptes de collar, envasos,... En el món fenici-púnic s'utilitzaven les closques com a envasos les seves closques per a conservar ocre, d'aquí a que molts d'ells contenen restes de pintura roja al seu interior, encara que en algunes poques ocasions també s'han trobat llavors.

Però els ous en aquest moment tenen un caràcter majoritari sagrat i representen el símbol en el qual se troba guardat l'alè vital, amb el que se pot retornar als morts a la vida, pel que la seva presència a

sepultures és molt freqüent. El rite més usual és la inhumació i se troben formant part de l'aixorvar funerari dels jaciments fenici-púnics durant els segles VI-IV aC (San Nicolás, 1975).

No obstant, les cites d'ous d'estruç durant els segles XIV i XV a Mallorca són escasses. En aquesta nota es presenten tres cites, i es discuteix sobre el seu ús dins la litúrgia

Producció dels ous d'estruç

Els ous d'estruç (*Ovum struthionis*) medievals eren produïts pels grans ramats d'estruços saharians de *Struthio camelus camelus*, existents des de les costes africanes atlàntiques en front de les Illes Canàries fins a la costa de la Mar Roja. Degut a la distància resulta difícil que

fossin de *Struthio camelus molybdophanes*, estruços somalis, o de *Struthio camelus massaicus*, estruços massais.

L'estruç és l'ocell més gran que existeix. Pot arribar a 2,50 m i pesar 150 kg. Pon els ous més grossos que es coneixem. El color és blanc crema. Són uniformes i polits, d'una llargària mitja de 158,5 mm i de diàmetre mitjà de 131 mm i d'un pes de 1.728,4 g. (Cornette i Lebailly, 2014).

A Àfrica els ous d'estruç tenen una funció alimentària i la closca s'empra per a usos domèstics. Les closques arribaren des del temps púnic-fenici a les Balears emprats en usos religiosos.

Després de perforar un ou ple per la creació d'un orifici a la part superior, per a la consumició humana del contingut, les closques buides s'empraven per a usos domèstics: botelles, cantimplors, biberons, recipients per a líquids, o per fer mantega, tasses, escudelles, etc. (Belhouchet, 2013).

La decoració geomètrica a base de incisions era freqüent. (Belhouchet, 2008).

Amb l'arribada de l'Islam al Sàhara, els ous d'estruç tengueren una nova funció religiosa i foren penjats als marabús i mosquees. Al mateix temps es conservaven a les esglésies coptes d'Egipte. (Butler, 1884).

Aquests ous arribaren a Europa i es transformaren en reliquiariis o es penjaren a esglésies, sempre lligats amb la Nativitat de Jesús.

Els ous dels reliquiariis, joiers, hostiers, pots, pitxers, tasses, botelles, escudelles, copes, joiers, etc., es posaven sobre un suport d'orfebreria sumptuosa.

Els ous es penjaven del sostre de les capelles de les esglésies sempre relacionades amb la Nativitat. Com el cas de l'església de la Nativitat de Betlem de Terra Santa, etc.

Bock (2005) aporta dos testimonis antics d'ous penjats:

1372

“*On pent' es esglises les oeufs de l'ostruce pour grant excellence, pour leir grandeur et pour ce que il en est peu en ce pays*”. Bartholomeus Anglicus. *De proprietatibus rerum*. 1372. Ed. castellana: Toledo : Gaspar de Ávila, 1529. (Bock 2005).

1555

“*Grande partie des oeufs que nous voyons pendus par les eglises, sont aeufs de crocodile: & toutes fois pensons qu'ils sont oeufs d'autuche*”. (Pierre Belon du Mans. *L'Histoire de la nature des oyseaux*. 1555. Ed. moderna: New York 1972. (Bock, 2005).

Els introductors d'aquets ous a Europa en temps moderns, foren els portuguesos, espanyols, francesos, etc., i altres europeus que mantenien colònies a Àfrica.

Es venien a les botigues de souvenirs a començament del segle XX als turistes en els socs de Tànger. Bock reproduceix una pintura, “Tanger” de Jean Discart (1856-1944), d'un venedor de curiositats amb ous d'estruç. (Bock, 2005).

Inventari d'ous d'estruç de Mallorca

S'ha constatat la presència de tres ous d'estruç a Mallorca per a aquest període:

1366

[Alaró 1]

A la capella del castell d'Alaró, que tenia per titular Santa Maria, hi havia: “*un ou de sturs*”. (Guasp, 1973; Rosselló 1979).

1478

[Lluc 1]

Inventari dels béns de l'església de Lluc.

En lo porxo davant l'església. Hi havia: "*un ou de sturs, gornit*". (Mir, 1890).

El porxo davant l'església era un magatzem a on es guardaven tot tipus d'objectes litúrgics i joies.

1478

[Lluc 2]

Inventari dels béns de l'església de Lluc.

En la cambra de la sagristia. Hi havia "*hun hou de sturch*". (Mir, 1890).

Discussió

Les recerques sobre els ous d'estruços a Mallorca en temps modern tenen el precedent en l'estudi de Llupart (1968; 1986; 2001), el qual no identifica cap exemplar, ni físicament ni documental, però comenta que són utilitzats com a llànties ("lámparas de Iglesia"). Aquestes apreciacions semblen ser elucubracions, i com a conclusió diu: "*aunque restemos nuevamente en el terreno de lo apreciativo y probable que de lo seguro e incontrovertible*". (Llupart 1968, reeditat el 1986 i 2001).

Res fa suposar que els ous d'estruç s'emprassin com a llànties.

L'exemplar 1 de Lluc es troba "*gornit*", o sia guarnit. Guarnir és fornir alguna cosa de tot allò que serveix pel seu adornament; encastar en metalls. Alomar (1995) també indica els termes garnit, gornit, guarnit: 1345: "fornit d'aquelles peces o elements que completen o que serveixen per a adornar".

Bock (2005) menciona diverses referències a ous d'estruç guarnits a inventaris europeus dels segles XIII al XVI. Seleccionam els exemples francesos i

italians de l'època, a on apareixen ous guarnits, per la similitud idiomàtica:

1295 Unam cupam de ovo strucii ...; interius autem est guarnida de argento.

1302 Une cope d'oeuf d'oustruce, guarnie d'or bien doré.

1339 Un pot d'un oef de griffon garni d'argent.

1364 D'aeuf ostruce, garnyes d'argent.

1399 Un coupe fait d'un gripesei garisez d'arg.

1416 Une coupe d'un aeuf d'austrusse, garnie d'argent, doré, esmaillé.

1587 Una fiasca antica di uno ovo di struzzulo, gaunita di acciaio germani intarsiato di argento

Significat dels ous d'estruç.

Els tres exemplars coneguts de Mallorca tenen en comú: es troben en dos temples amb dedicació mariana, i en santuaris localitzats a dalt de muntanyes de difícil accés.

No és casualitat. "*Les oeufs d'autruche sont signes de fécondité: à partir du XIIIe siècle, les chapelles de la Vierge et de sainte Marguerite, patrones des femmes enceintes, peuvent abriter des oeufs d'autruche pour la fertilité*". (Dire, 2012).

A Mallorca, com a tot Europa, s'empraven com a ofrenes votives ofertes per dones embarassades com a promeses o com acció de gràcies d'un bon part, per esser penjades del sostre de les capelles marianes o per ser llavorades per orfegres com a contenidors.

El preu devia ser car per l'exotisme.

Els ous d'estruç a l'art

Les pintures clàssiques representant la Nativitat o l'Epifania de Antonio di Fissiraga (1327), Piero della Francesca (1472), Andrea Mantegna (1457), Giovanni Bellini, (1505), Mattea da Milano (1505),

representen ous d'estruç penjats del sostre de les capelles.

Esaias Bourse (1631-1672), pintor flamenc té una pintura que representa un interior d'una casa domèstica a on hi ha una mare asseguda cosint a devora un bres amb un infantó, dins una cuina. Al sostre, un ou d'estruç penjat. És una escena civil. L'ou és una ofrena votiva lligada a l'embaràs i al naixement.

Les fotografies antigues de finals del segle XIX o començaments del segle XX, de les basíliques i capelles dedicades a la Nativitat mostren la presència d'ous d'estruç penjats del sostre.

Andrea Mantegna pinta una llàntia de vidre encesa, la qual penja d'un ou d'estruç al seu quadre Madonna i Infant Jesús (1467-1460). L'ou no s'emprava com a llàntia, sinó com a decoració de la llàntia. (Bock, 2005).

També es coneixen altres utensilis naturals emprats a la litúrgia. Així, al 1478, s'indica que al porxo de l'església de Lluc era en espai a on es guardaven tots els utensilis emprats en la litúrgia.

Dins el porxo hi havia "huna llanterna de banya, nova".

És un exemple d'objecte natural emprat en la litúrgia, com ho eren algunes closques de mol·luscs marins. (Mariaux, 2005).

Referències

- Acquaro, E. 1987. Atichità puniche d'Ibiza: la maschera e l'uovo di struzzo. *SEAP* 1: 62-65
- Alomar i Canyelles, Antoni Ignasi, 1995. *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval : terminologia*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.
- Astruc, Miriam, 1957. Exotisme et localisme. Étude sur les coquilles d'austroche décorées d'Ibiza. A: *Archivo de prehistoria levantina*, 2: 51-96; 6: 47-113.
- Belhouchet, Lotfi, 2008. Les gravures sur coquilles d'œufs d'autruche en Afrique du Nord: interprétation des décors géométriques. *Sahara*, 19: 77-84.
- Belhouchet, Lotfi, 2013. 'Œuf d'autruche'. Dins: *Encyclopédie berbère*, 35: 5715-5719.
- Bock, S. 2005. *Ova struthionis. Die Strausseneiobjekte in den Schatz-, Silber- und Kunstkammern Europas*. Freiburg im Brisgau ; Heidelberg : Selbstverlag.
- Butler, Alfred J., 1884. *The ancient coptic churches of Egypt*. Oxford
- Camps-Fabrer, H. 1990. Autruche. Dins: *Encyclopédie berbère*, 8: 1176-1187
- Camps-Fabrer, H. 1995. L'homme et l'autruche à travers le temps. Dins: *Chenorkian, Robert, éd. L'homme méditerranéen: Mélanges offerts à Gabriel Camps, professeur émérite de l'Université de Provence*. Aix-en-Provence : Université de Provence, 427-451
- Cornette, B. i Lebailly, Ph. 2014. *L'autruche: élevage et rentabilité*. Gembloux, Belgique : Presses agronomiques de Gembloux.
- Dire, Clarisse, 2012. *Les animaux "exotiques" dans les manuscrits du duc Gian Galeazzo Visconti de Milan au tournant des XIVe et XVe siècles: une ménagerie enluminée?*. Lyon : Université Lumière Lyon 2
- Guasp i Gelabert, B. 1973. *Alaró y su castillo*. 2ª ed. aumentada. Lluchmayor
- Llompert Moragues, G. 1968. Cabos sueltos de folklore religioso mallorquín. *Revista de dialectología y tradiciones populares*, 24: 35-56.
- Llompert Moragues, G. 1982. Huevos de avestruz en lámparas de Iglesia". Dins: *Religiosidad popular: folklore de Mallorca, folklore de Europa : miscelánea de estudios. 1: El calendario y la jornada*. Palma : Olañeta, 38-48.
- Llompert Moragues, G. 2001. Huevos de avestruz en lámparas de Iglesia. Dins: *Religiosidad popular: folklore de Mallorca, folklore de Europa : miscelánea de estudios. 1: El calendario y la jornada*. Palma : Olañeta, 213-216
- Lugli, Adalgisa, 1998. *Naturalia et Mirabilia : Les cabinets des curiosités en Europe*. Paris: A. Biro

- Manfredi, Lorenza Iliria, 1986. Un uovo dipinto inedito da Ibiza. *Oriens antiquus*, 25 : 87-91.
- Mañá de Angulo, J.M. 1948. Museo Arqueológico de Ibiza (Balears). Huevos de avestruz cartagineses con decoración pintada o gravada. Dins: *Memoria de los Museos Arqueológicos provinciales 1947*. Madrid 1948: 45-53, 57-67.
- Mariaux, P.A. 2005. *Curiositas et curiosités naturelles au Moyen Âge: quelques remarques sur les naturalia au service de la liturgie*. A: *Kunst + Architektur in der Schweiz = Art + architecture en Suisse = Arte + architettura in Svizzera*, 56
- Mayor Ortega, B. 1996. Los huevos de avestruz fenio-púnicos: ejemplares conservados en el Museu d'Arqueologia de Catalunya. *Miscel·lània arqueològica*, 83-96.
- Mir, J. 1890. Secuestro de los bienes y alhajas de la Iglesia de Lluch e inventario de los mismos. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, III: 198-200, 214-216, 226-228
- Moscatti, Sabatino, 1988. Le uova di struzzo. *I Fenici. Catalogo della Mostra tenuta a Venezia, Palazzo Grassi*. Milano : Bompiani
- Rosselló Vaquer, R. 1979. *Història d'Alaró: segles XIII-XIV*. Mallorca
- Ruiz Cabrero, L.A. 2004. El huevo de avestruz: símbolos, epigrafía y contextos culturales". Dins: Savio, Gigliola. *Le uova di struzzo dipinti nella cultura púnica*. Madrid, Real Academia de la Historia, p. 111-128
- San Nicolás Pedraz, M.P. 1975. Las cáscaras de huevo de avestruz fenicio-púnico en la Península Ibérica y Baleares. *Cuadernos de historia y arqueologia*, 2: 75-100
- San Nicolás Pedraz, M.P. 1977. Museo de Mahón (Menorca): una cáscara y varios fragmentos de huevo de avestruz inéditos. *Crónica del XIV Congreso Arqueológico Nacional*. Zaragoza General de los Congresos Arqueológicos Nacionales, p. 739-742.
- Savio, Gigliola, 2004. *Le uova di struzzo dipinte nella cultura púnica*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- Torres, J.R. 2007. *Excavaciones arqueológicas en el asentamiento fenicio de Sa Caleta (Ibiza)*. Barcelona : Ed. Bellaterra.